

Barokna sakralna arhitektura Osijeka

Ober, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:103676>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij Povijesti umjetnosti i Informatologije

Lorena Ober

Barokna sakralna arhitektura Osijeka

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Tomislav Ćurić

Sumentorica: viša asistentica, dr. sc. Anita Ruso Brečić

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Katedra za povijest umjetnosti

Preddiplomski studij Povijesti umjetnosti i Informatologije

Lorena Ober

Barokna sakralna arhitektura Osijeka

Završni rad

Humanističke znanosti, povijest umjetnosti, povijest i teorija likovnih
umjetnosti, arhitekture, urbanizma i vizualnih komunikacija

Mentor: doc. dr. sc. Tomislav Ćurić

Sumentorica: dr. sc. Anita Ruso Brečić

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 11.09.2024.

Lorena Ober, 0122237089

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak:

Ovaj završni rad služi kao pregled reprezentativnih primjera barokne sakralne arhitekture u gradu Osijeku. Sakralna arhitektura baroknog razdoblja istočne Hrvatske kontekstualizirana je prvenstveno kroz povijesno uvjetovane stilske okolnosti te crkvene okolnosti koje su od velike važnosti za razumijevanje razvoja sakralne arhitekture Đakovačko-osječke nadbiskupije. Okupacija Osmanskog carstva koja je trajala više od jednog stoljeća neupitno je imala velik utjecaj na sakralnu arhitekturu Osijeka. Skloni islamiziranju crkvi te gradnjom džamija u Osijeku, osmansko je stanovništvo bitno promijenilo gradsko tkivo te program sakralne arhitekture grada. Gubitkom u bitci kod Haršanja 1687. godine, osmanska se vojska povlači iz Osijeka te time ustupa mjesto Habsburškoj Monarhiji i crkvenim redovima koji zajedno počinju s obnovom katolicizma u gradu. To je zahtijevalo izgradnju novih te rekatolicizaciju postojećih crkvenih zdanja kao i angažiranje uglednih habsburških arhitekata što je rezultiralo uvođenjem baroknog stila na područje istočne Hrvatske.

Nadalje, u radu se prezentira i analizira tipologija osječke sakralne arhitekture. Prepoznati su obrasci tlocrtnih dispozicija koji su podijeljeni u odgovarajuće klasifikacijske skupine s podskupinama te potkrijepljeni primjerima čija je arhitektura interijera i eksterijera pojedinačno detaljnije analizirana. Točnije, smislenim nizom uvjetovanim položajem u urbanističkom tkivu grada, analiziraju se donjogradska crkva Preslavnog Imena Marijinog te manja zavjetna kapela sv. Roka, isusovačka crkva sv. Mihaela jedinstvenog arhitektonskog rješenja i franjevačka crkva Uzvišenja sv. Križa u osječkoj baroknoj Tvrđi te gornjogradski kolektiv crkvi koji uključuje kapucinsku samostansku crkvu sv. Jakova, kapelu sv. Roka te grobljansku kapelu sv. Ane.

Ključne riječi: *arhitektonska tipologija, barok, Habsburška Monarhija, kulturna baština, Osijek, Osmansko Carstvo, sakralna arhitektura*

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijesno uvjetovane stilske okolnosti istočne Hrvatske u 18. stoljeću	1
2.1. Crkvene okolnosti istočne Hrvatske u 18. stoljeću.....	2
3. Tipologija osječke barokne sakralne arhitekture	4
3.1. Longitudinalna zdanja	5
4. Reprezentativni primjeri barokne arhitekture u Osijeku	7
4.1. Crkva Preslavnog Imena Marijinog.....	7
4.2. Kapela sv. Roka u Donjem gradu.....	9
4.3. Crkva Uzvišenja sv. Križa	10
4.4. Crkva sv. Mihaela.....	13
4.5. Samostanska kapucinska crkva sv. Jakova.....	16
4.6. Kapela sv. Roka u Gornjem gradu.....	18
4.7. Grobljanska kapela sv. Ane	20
5. Zaključak	22
6. Literatura	24
7. Slikovni prilozi	24

1. Uvod

Na teritoriju Slavonije, Baranje i Srijema, stil baroka uveden je u arhitekturu kao posljedica brojnih političkih previranja i utjecaja, poput osmanske okupacije tog područja te gospodarskog i strateškog interesa Habsburške monarhije i vojnih vlasti Beča. Nakon ratnih razaranja, trebalo je obnoviti sva rušena, nekoć značajna profana i sakralna zdanja. Tim se povodom angažiraju uvaženi arhitekti i umjetnici kako bi u poslijeratnim okolnostima stvorili novo barokno okruženje. U prvoj polovici 18. stoljeća na području Đakovačko-osječke nadbiskupije podizala su se najznačajnija crkvena zdanja koja su se svojim stilskim jezikom uvelike razlikovala od istovremenih novogradnji na području sjeverne Hrvatske. To je bio rezultat utjecaja različitih srednjoeuropskih umjetničkih krugova, poput Štajerskog kruga koji je utjecao na arhitekturu sjevera Hrvatske, dok je sakralna arhitektura istočne Hrvatske obilježena utjecajima iz Beča i Donje Austrije. Tome svjedoče crkve sa stilskim rješenjima jedinstvenima za kontinentalnu Hrvatsku, poput crkve sv. Mihaela u baroknoj Tvrđi te donjogradske župne crkve Preslavnog Imena Marijinog. Graditeljska i projektantska djelatnost, stilsko oblikovanje reprezentativnih sakralnih i profanih zdanja te arhitektura općenito Osijeku su podarili vrlo vrijednu umjetničku i spomeničku baštinu. To se posebice očituje u graditeljskim ostvarenjima u razdoblju baroka.

2. Povijesno uvjetovane stilske okolnosti istočne Hrvatske u 18. stoljeću

Deputacija Osijeka i Erduta bezuvjetno se predala Osmanskom Carstvu 8. kolovoza 1526. godine, a već 14. kolovoza iste godine sultan Sulejman II. sa svojom je vojskom nesmetano ušao u Osijek u kojem se pripremao za daljnja osvajanja čitavog teritorija Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. U osmanskom Osijeku postojale su čak tri džamije: Kasim-pašina, Sulejmanova i Mehmed-pašina. Osmanska okupacija Osijeka trajala je čak sto šezdeset i jednu godinu, a osmanska je vojska iz grada izašla nakon poraza u bitci kod Haršanja 1687. godine. Nakon odlaska Osmanlija iz Osijeka, bilo je od najveće važnosti utvrditi grad. Inženjerska direkcija kojom je naređena izgradnja obrambene tvrđave te njenih glavnih objekata prihvaćena je 1710. godine. Osječka Tvrđa se gradila cijelo jedno desetljeće, između 1712. i 1722. godine. Građena je na močvarnom području u neposrednoj blizini rijeke Drave te joj se pristupalo iz smjera Gornjeg grada kroz Vodena vrata, te iz smjera Donjeg grada

kroz Imperijalna i Nova vrata. Nakon izgradnje, Tvrđa je postala vojno-upravno sjedište Slavonske generalkomande.¹

Početak 18. stoljeća na području istočne Hrvatske obilježen je brojnim političkim previranjima. Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine definirane su jasne granice između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije koja je preuzela oslobođeni teritorij. To je bilo presudno za uvođenje novog baroknog stila na ove prostore u koje je Habsburška Monarhija dovela brojne ugledne bečke arhitekte koji se angažiraju za razne novogradnje na i oko aristokratskih imanja. Monarhija je s vremenom osvojila područja Srijema, sjeverne Srbije, Banata i Vlaške.²

Hrvatska je u 17. i 18. stoljeću bila politički i kulturno usko povezana s Austrijom, dok je područje istočne Hrvatske nekada zajedno s Austrijom pripadalo Austro-Ugarskoj Monarhiji. U tadašnjoj bečkoj arhitekturi prepoznajemo utjecaje značajnog arhitekta i graditelja Johanna Lucasa von Hildebrandta, dok je arhitektura Donje i Gornje Austrije te ruralnih zemalja Podunavlja okarakterizirana arhitektonskim rješenjima nalik onima Jacoba Prandtauera i arhitekata iz njegova kruga.³ Sakralna barokna arhitektura istočne Hrvatske slijedi upravo ta rješenja s područja Habsburške Monarhije, točnije Donje Austrije i Ugarske.⁴ Prve naznake baroknog stila u sakralnoj arhitekturi Slavonije, Baranje i Srijema javljaju se tek početkom 18. stoljeća te se uvelike razlikuju od istovremene sakralne arhitekture na području sjeverozapadne Hrvatske, najviše zbog toga što stilski i umjetnički kontinuitet tog područja nije bio obustavljen okupacijom Osmanskog carstva.

2.1. Crkvene okolnosti istočne Hrvatske u 18. stoljeću

Osmanska okupacija na području Slavonije, Baranje i Srijema koje je bilo pretežito kršćanske vjeroispovijesti utjecala je na oblikovanje i opstanak sakralne arhitekture. Tijekom osmanske vladavine, život u Osijeku bio je podvrgnut muslimanskim vjerskim načelima nametnutim osmanlijskom vojskom, ali i novim stanovništvom koje je u grad pristiglo iz različitih područja

¹ Plevnik, Božo. Stari Osijek. Osijek: Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", I. C. Revija, 1987. (Zagreb: As-Tehnocentar). Str. 27. – 33.

² Turkalj Podmanicki, Margareta. Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije. Zagreb: ArTresor naklada ; Institut za povijest umjetnosti, 2018. Str. 23. – 24.

³ Isto, str. 14.

⁴ Isto, str. 18.

Osmanskog carstva. Okončavanje osmanske okupacije Osijeka, značilo je iseljavanje muslimanskog stanovništva te ponovni procvat katoličke vjere čime grad doživljava svojevrsnu preobrazbu iz vojničkog osmanlijskog grada u katolički grad. Taj je procvat prvenstveno bio potaknut dolaskom crkvenih redova, franjevac a i isusovaca, kojima se 1703. pridružuju kapucinski te biskupijski svećenici.

Nakon oslobođenja Osijeka, obnavlja se Đakovačko-bosanska biskupija, no Osijek i dalje ostaje pod mađarskom jurisdikcijom nadbiskupa iz Ostrogona. Taj je nadbiskup bio sklon isusovcima, tako da je svećeničke dužnosti i vjersku službu u Osijeku dodijelio njima. Uz isusovce, ponovnoj izgradnji osječkog vjerskog života uvelike su doprinijeli i kapucini, biskupski svećenici te franjevci. Kako bi nanovo etablirali crkveni život Osijeka, tim je crkvenim redovima bilo od velike važnosti izgraditi prikladne sakralne prostore u kojima bi se redovno odvijalo liturgijsko slavlje. Također je bilo bitno podići i ostale objekte sakralne namjene, poput samostanskih rezidencija, župnih dvorova i drugih građevina koje bi u tek oslobođen grad dovele kršćanski značaj. Time je potaknuta izgradnja za ovaj geografski teritorij reprezentativnih sakralnih baroknih građevina.⁵ Nadalje, dolaskom Habsburgovaca na vlast pojavila se tendencija ponovnog pokrštavanja prethodno islamiziranih kršćanskih crkvi te njihove obnove. Habsburškoj vlasti također su se pridružile i brojne plemićke obitelji koje su uz svoja vlastelinska imanja gradile profane i sakralne građevine, ali i biskupi Bosanske, Pečuške, Srijemske i Zagrebačke biskupije koji su nastojali izgradnjom monumentalnih crkvenih zdanja uspostaviti teritorijalne granice i dominaciju nad drugim biskupijama.⁶ To je rezultiralo baroknom sakralnom arhitekturom vrlo bogatog umjetničkog izričaja.

Isusovci su imali velik značaj u urbanističkom oblikovanju osječke Tvrđe, u kojoj su podigli prvu crkvu u Osijeku, gimnaziju, pučku i osnovnu školu te svoju rezidenciju, a potakli su i izgradnju zavjetnog spomenika Presvetog Trojstva, najznačajnijeg kužnog spomenika na ovom području u baroknom stilu, donjogradske župne i barokne crkve Preslavnog Imena Marijinog te stare barokne gornjogradske župne crkve.⁷ Međutim, papa Klement XIV. 1773. godine ukida isusovački red zbog

⁵ Mažuran, Ive. *Od turskog do suvremenog Osijeka*. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad: Poglavarstvo grad; Zagreb: Školska knjiga 1996. (Zagreb: Tiskara Meić). Str. 69.

⁶ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 9.

⁷ Isto, str. 36. – 37.

novonastalih protestantskih vladajućih struja te su radi toga isusovci napustili Osijek u koji će se vratiti tek sto šezdeset godina kasnije.⁸

Franjevci u Osijeku, osim što su podigli neke od najreprezentativnijih primjera barokne sakralne arhitekture, uspostavili su i četverogodišnji fakultet sa prvom sveučilišnom tiskarom u Slavoniji, a bavili su se i proučavanjem narodne medicine. Jozefinske reforme cara Josipa II. koje su se odnosile na obrazovanje klera, prouzrokovale su obustavu franjevačkog filozofsko-teološkog učilišta te su Osijek iz tog razloga napustili franjevački predavači.⁹ Arhitektonska rješenja franjevac pronalazimo u baroknim revitalizacijama srednjovjekovnih zdanja, novim objektima oblikovanim tradicionalnim baroknim izvedbama na važnim urbanim mjestima te u novim baroknim prostornim i tlocrtnim rješenjima.

Kapucini u Osijek dolaze na izričit zahtjev njemačkih vojnih časnika i doseljenika. Poklonjeno im je zemljište na samom gornjogradskom glavnom trgu na kojemu su podigli manju baroknu crkvu, u sklopu kapucinskog samostanskog kompleksa, posvećenu sv. Jakovu starijem.¹⁰

3. Tipologija osječke barokne sakralne arhitekture

Tipske skupine barokne arhitekture uvezene su na hrvatska povijesna područja preko inozemnih graditelja i arhitekata. One su potakle razvoj obrazaca za oblikovanje prostora i tlocrtnih rješenja pomoću kojih će se širiti barokni stil. Kada govorimo o tipologiji barokne sakralne arhitekture, prepoznajemo glavnu klasifikaciju na dva tipa tlocrtnih osnova; longitudinalni tlocrt te centralni tlocrt. Zdanja longitudinalnog tlocrta se dijele na zdanja sa svetištem manjih dimenzija u odnosu na dimenzije glavnog broda, jednodobna i dvoranska zdanja, zdanja s plitkim bočnim kapelama, zdanja s dvotravnim brodom te zdanja s unutarnjim zidnim stupcima – *wandpfeiler* crkve. Primjeri sakralne barokne arhitekture u Osijeku svojom tlocrtnom osnovom pripadaju longitudinalnom arhitektonskom tipu.

⁸ Mažuran, Ive. Nav. dj., str. 70.

⁹ Mažuran, Ive. Nav. dj., str. 70

¹⁰ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 41.

Primjerice, kapele sv. Roka u Gornjem i Donjem gradu, crkva Uzvišenja sv. Križa te kapela sv. Ane su jednodobrostrana i dvoranska crkvena zdanja. Crkva Preslavnog Imena Marijinog i crkva sv. Mihaela pripadaju podskupini *wandpfeiler* crkvi. Samostanska kapucinska crkva sv. Jakova pripada tipu crkve s užim i nižim svetištem od glavnog broda, a tom je tipu pripadala i crkva Preslavnog Imena Marijinog, međutim samo u svojoj prvoj graditeljskoj fazi. Arhitektonski tip građevina s centralnim tlocrtom nije bio učestala pojava u hrvatskoj sakralnoj arhitekturi 17. i 18. stoljeća. Arhitektonski tipovi sakralnih građevina koji se u 18. stoljeću javljaju na području istočne Hrvatske po svojim su stilskim značajkama većinski slični onim zdanjima koja se nalaze na drugim područjima u kontinentalnoj Hrvatskoj. Međutim, u istočnoj Hrvatskoj postoji nekolicina primjera sakralne arhitekture koji su jedinstveni za Hrvatsku, poput crkve sv. Mihaela u Tvrđi.¹¹ Ti primjeri neupitno pridonose stilskoj raznovrsnosti i vrijednosti sakralne arhitekture naših područja.

3.1. Longitudinalna zdanja

Barokna sakralna arhitektura Osijeka u potpunosti pripada arhitektonskoj tipskoj skupini longitudinalnih građevina. Crkve sa svetištem manjih dimenzija u odnosu na dimenzije glavnog broda raščlanjene su na dvije glavne prostorne jedinice, svetište i brod. Svetište je od broda najčešće odvojeno distinktivnim arhitektonskim elementom ili arhitektonskom plastikom, poput trijumfalnog luka koji se gotovo isključivo primjenjuje u ovoj arhitektonskoj podskupini. Tlocrtna osnova crkvi s užim i nižim svetištem u odnosu na brod seže iz razdoblja srednjeg vijeka, a nerijetko se koristi i u razdoblju baroka. Crkve koje pripadaju ovoj podskupini najviše se razlikuju po načinu na koji im je izvedeno svetište; polukružno, ravno ili poligonalno. Budući da je ovaj tip crkve bio uobičajen još u arhitekturi srednjeg vijeka, u baroku je postojala tendencija barokiziranja srednjovjekovnih zdanja. Međutim, primjer barokizirane srednjovjekovne crkve koja pripada ovoj podskupini ne pronalazimo u Osijeku, jer su se crkve koje pripadaju ovoj podskupini javljale kao barokna novogradnja. Ovoj podskupini crkava pripadaju osječka kapela sv. Roka u Gornjem gradu i kapucinska crkva sv. Jakova te crkve sv. Mihaela i Preslavnog Imena Marijinog u svojoj prvoj graditeljskoj fazi. Kapela sv. Roka i crkva sv. Preslavnog Imena Marijinog zaključene su poligonalno, dok crkva sv. Jakova posjeduje ravno zaključeno svetište.¹²

¹¹ Isto, str. 57. - 58.

¹² Isto, str. 59.

Glavno obilježje jednodprostornih crkvi je tlocrtna sjedinjenost broda i svetišta. Korpusi jednodprostornih crkvi građeni su kao jedan neprekinuti volumen, što pridodaje dojmu prostornosti interijera crkve. Nadsvođenje crkve je također neprekinuto, budući da su brod i svetište jednakih dimenzija, a svetište može biti zaključeno na više različitih načina. Karakteristično nadsvođenje jednodprostornih crkvi je bačvasto sa susvodnicama. Jednodprostorne crkve proizlaze iz kasnogotičkog tipa dvoranskih crkvi zvanih *saalkirche*. Ovaj tip crkve bio je posebice drag franjevcima, što možemo zamijetiti i u Osijeku na primjeru crkve Uzvišenja sv. Križa. Gotički arhitektonski oblici *saalkirche* crkvi s vremenom su se modificirali u barokne oblike, te time ovaj tip postaje uobičajenim za baroknu arhitekturu. Budući da nailazimo na četiri primjera jednodprostorne longitudinalne crkve (grobljanska kapelica sv. Ane, franjevačka crkva Uzvišenja sv. Križa, crkva sv. Mihaela te kapela sv. Roka u Donjem gradu) zaključujemo da ovaj tip zdanja dominira baroknom sakralnom arhitekturom Osijeka.

Wandpfeiler tip crkvi je, poput jednodprostornih crkvi, tip dvoranske crkve čije su zidne površine raščlanjene unutrašnjim potpornim sustavom, kontraforima tj. zidnim stupcima. U Osijeku pronalazimo dvije takve crkve; monumentalna crkva osječkih isusovaca, crkva sv. Mihaela te donjogradska župna crkva Preslavnog Imena Marijinog. Pojava prvih *wandpfeiler* crkvi seže u razdoblje kasne gotike. U tom su se razdoblju *wandpfeiler* crkve najčešće javljale na područjima Bavarske i Tirola. Vrhunac u svojem razvoju dostižu u razdoblju baroka, kada ulaze u jezik barokne arhitekture na području srednje Europe. Osim svoje prvotne funkcije unutarnjih kontrafora, *wandpfeiler*-i imaju i estetsku funkciju jer u interijeru kreiraju iluziju većeg prostora te svojim ritmom pravilnog odvajanja zidne površine stvaraju zasebne prostore kapela. Zbog svoje financijske i prostorne isplativosti te jednostavnosti gradnje, *wandpfeiler* crkve će se primjenjivati u sakralnoj arhitekturi do kasnog 18. stoljeća. Krajem 17. stoljeća na području srednje Europe, crkve s unutarnjim potpornim sustavom će doživjeti bitnu preinaku alternacijom ranobaroknog nadsvođenja bačvastim i križnim svodovima na svodove raščlanjene češkim kapama.¹³ Ova promjena u nadsvođenju baroknih sakralnih objekata značila je prijelaz iz ranog baroka prema zrelom i kasnom baroku te je omogućila pristup dinamičnijem oblikovanju interijera crkvi.

¹³ Isto, str. 83. - 85.

4. Reprezentativni primjeri barokne arhitekture u Osijeku

4.1. Crkva Preslavnog Imena Marijinog

Župna crkva Preslavnog Imena Marijinog predstavlja jednu od najistaknutijih baroknih zdanja u Osijeku. Nalazi se u Donjem gradu, te ne prati uobičajenu orijentaciju kršćanskih crkvi iz razloga što joj je glavno pročelje okrenuto prema sjeveru, a svetište prema jugu. Izgradnju crkve inicirala je općina Donjeg grada 1713. godine, kada je crkva bila pod upravom isusovaca iz župne crkve sv. Mihaela u Tvrđi. Gradnja je dovršena 1714. godine te je podignuta kao građevina longitudinalnog tlocrta zaključena manjim poligonalnim svetištem, a pokrovitelj izgradnje je bio bečki car. Interijer crkve imao je kor, tri oltara te je bio zaključen stropom 1732. godine. Crkva je oko polovine 18. stoljeća proširena te je posjedovala pet oltara i bila je nadsvođena svodom. Na mjestu starog drvenog zvonika 1761. godine podignut je zidani zvonik te je podignut novi kor i ulazni dio u crkvu. Do 1761. godine također je sagrađena nova kripta ispod crkve. Crkva je između 1768. i 1775. godine svojom potpunom rekonstrukcijom poprimila današnji izgled. Tada je za građevinske radove na crkvi bio angažiran Joseph Hatzinger, graditelj iz Osijeka, koji je vjerojatno bio i projektant nove crkve. Gradnja nove donjogradske župne crkve odvijala se u više faza te se nastojalo da se funkcija stare crkve zadrži što dulje. Ukidanjem isusovačkog reda 1773. godine te odlaskom isusovaca iz Osijeka, crkva postaje župna crkva Donjeg grada te pripada Bosansko-đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji.¹⁴

Tlocrtna dispozicija govori nam da se radi o longitudinalnoj građevini zaključenoj užim poligonalnim svetištem. Pravokutno jednobrodno tijelo crkve prošireno je s tri para bočnih kapela odvojenih zidnim stupcima. Time možemo zaključiti da crkva pripada arhitektonskom tipu *wandpfeiler* crkvi. Na brod se nadovezuje narteks s tri traveja koji je od prostora broda odvojen lučnim otvorima, dva bočna su zaključena polukružno, a središnji segmentno. Iznad narteksa nalazi se pjevalište ograđeno ogradom baroknih valovitih linija koje počiva na paru stubova. Trotravejni brod crkve je kupolasto nadsvođen, te je artikuliran parovima zidnih stupaca povezanima dvostrukim pojasnicama. Kontinuirano gređe vijencem razdjeljuje zidni plašt broda od njegovog svoda te je u zoni plitkih bočnih kapela koje tvore zidni stupci prekinuto, tako da zidni stupci nose fragmente gređa. Zidni stupci su vertikalno raščlanjeni pilastrima s toskanskim kapitelima. Svetište je duboko,

¹⁴ Isto, str. 230.

nadsvođeno je bačvastim svodom, a od prostora broda je odvojeno trijumfalnim lukom nadsvođenim bačvastim svodom s dubokim susvodnicama. Na svetište se sa zapadne strane crkve nadovezuje kvadratni prostor sakristije.

Glavna fasada crkve naglašena je visokim zvonikom oblikovanim kasnobaroknim oblicima. Zvonik je raščlanjen na tri etaže. Prva etaža tornja je sa sva tri njegova pročelja raščlanjena polukružno zaključenim lučnim ulazima. S prednje je strane vertikalno naglašena plitkim pilastrima s toskanskim kapitelima na visokim postamentima omeđenima ugaonim toskanskim redom također postavljenim na visoke postamente. Između pilastara nalazi se polukružno zaključen prozor. Identično su oblikovana i bočna pročelja prve etaže zvonika. Bočna pročelja zvonika se nastavljaju na bočne strane glavnog pročelja. One su vrlo jednostavne, ističe se glatka ploha zidnog plašta te su zaključene gređem i završnim vijencem nad kojim se nalazi barokno oblikovani zabat. Sa svake strane je probijen jedan pravokutni prozorski okvir zaključen segmentnim lukom. Gređe bočnih strana glavnog pročelja nije u skladu s gređem prve etaže zvonika, ono je više postavljeno u odnosu na gređe zvonika što stvara fragmentiran i neskladan izgled donje etaže glavnog pročelja. Prva i druga etaža odvojene su arhitravom koji nosi istaknuti profilirani razdjelni vijenac. Druga etaža je vertikalno raščlanjena užim pilastrima s jonskim kapitelima na nižim bazama u odnosu na one na donjoj etaži zvonika. Na rubovima ovog kata postavljeni su stupovi sa stiliziranim jonskim baroknim kapitelima te su izdvojeni iz volumena zvonika što daje zanimljiv i specifičan izgled tornju crkve. Površine druge etaže zvonika u svom središtu sadrže jednostavne, segmentno zaključene prozore. Treća, završna etaža zvonika, počiva na arhitravu i istaknutom vijencu. Ova je etaža manja od prve dvije, te je oblikovana gotovo identično kao druga etaža, no s manjim izmjenama. Prva bi izmjena bili uski izdvojeni stupovi na uglovima etaže okrunjeni kompozitnim kapitelima kojima završava superponiranje redova na ugaonim vertikalama zvonika. Zatim, razliku u odnosu na drugu etažu predstavljaju polukružno zaključeni pravokutni prozori nad kojima se na sva četiri pročelja nalazi sat. Brojčanik sata svojim oblikom potiskuje konkavno donji dio arhitrava te konveksno vrlo istaknuti završni vijenac. U zoni ove etaže u interijeru zvonika nalaze se crkvena zvona. Vrhunac zvonika predstavlja visoka lukovica zaključena detaljno izvedenom lanternom, reminiscencijom na treću etažu zvonika.

Bočna pročelja su vrlo jednostavno izvedena. Raščlanjena su pravokutnim polukružno zaključenim prozorima koji daju osvjetljenje interijeru crkve. Raščlamba zidnog plašta broda očituje se i na bočnim pročeljima jednostavnom arhitektonskom plastikom u obliku okvira. U gornjem dijelu

nalazi se gređe sa završnim vijencem koji nosi krovšte. Zidni plašt apside također je jednostavno oblikovan, s već spomenutom arhitektonskom plastikom koja je na ključnim mjestima osvjetljenja prekinuta parom prozora koji omeđuju manji okulusi. Ispod okulusa nalazi se dekorativna plastika koja svojim oblikom podsjeća na pravokutni polukružno zaključeni prozorski otvor s doprozornikom.

Donjogradska župna crkva Preslavnog Imena Marijinog specifična je za sakralnu baroknu arhitekturu Osijeka. Svojim zrelobaroknim oblicima i uporabom unutarnjih zidnih stupaca odražava umjetnička zbivanja na području srednje Europe 18. stoljeća. Impozantni zvonik crkve jedinstven je za područje Đakovačko-osječke nadbiskupije te uz svoje kasnobarokne elemente posjeduje i klasicizirajuća obilježja koja nagovještaju dolazak novog stila.¹⁵

4.2. Kapela sv. Roka u Donjem gradu

Kapela sv. Roka zavjetna je kapela podignuta uoči završetka epidemije kuge, čemu svjedoči i odabir njenog titulara. Njena je izgradnja dovršena 1744. godine, te iako je u 20. stoljeću bila podvrgnuta različitim obnovama, danas i dalje zadržava svoj izvorni barokni izgled.¹⁶ Kapela je smještena u Donjem gradu, u blizini rijeke Drave, poput istoimene, no impozantnije i stilski razrađenije kapele u Gornjem gradu. Kapela je jednodvokonskog dvoranskog tipa, zaključena trostranim svetištem, a njeno jednostavno barokno pročelje je naglašeno zdepastim drvenim zvonikom zaključenim visokom lukovicom. Tlocrt je raščlanjen na tri traveja, nadsvođenje je bačvastog tipa, oblikovano susvodnicama te je time unutrašnjost crkve pravilno artikulirana.

Prostor je svetišta odvojen od broda stubom, a zidovi kapele su otvoreni polukružno zaključenim prozorima te okulusom u apside svetišta. Iznad ulaza je podignut vrlo jednostavan kor malih dimenzija naglašen drvenom balustradom. Arhitektonska plastika interijera crkve vrlo je jednostavna, a očituje se u uporabi plitkih toskanskih pilastara koji naglašavaju artikulaciju crkvenog prostora na bočnim zidovima. Duboke susvodnice svoda i zidovi kapele oslikani su floralnim i biljnim motivima. Glavni oltar kapelice je izuzetno bogat barokni oltar, dok je ostatak unutrašnjosti kapelice stilski izrazito skroman.

¹⁵ Isto, str. 233.

¹⁶ Isto, str. 234.

Glavno pročelje kapelice podijeljeno je na dvije etaže. Prva je etaža oblikovana plitkim toskanskim pilastrima na rubovima zidne površine pročelja te oni nose arhitrav nad kojim se nalazi istaknut razdjelni vijenac. Iznad portala nalazi se kamena medaljonska kartuša s latinskim natpisom zahvale sv. Roku pri zaštiti građana od kuge. Glavni je portal omeđen parom pravokutnih prozora koji su naglašeni plitkim kamenim prozorskim okvirima. Ispod arhitrava se nalazi i manji okulus. Gornja etaža pročelja ima distinktivni oblik konkavnog zabata unutar kojeg je smještena duboka niša s malim kipom sv. Roka. Glavno pročelje je zaključeno drvenim zvonikom.

Bočna pročelja oblikovana su parovima pilastara i prozorskih otvora te završnim vijencem. U blizini crkve, točnije ispred njenog glavnog pročelja nalazi se barokni kip s likom Blažene Djevice Marije s Djetetom koji je svojim podizanjem 1757. godine upotpunio barokni slog nekadašnjeg donjogradskeg trga.

4.3. Crkva Uznesenja sv. Križa

Tvrđa je bila jedno od osmanskih naselja Osijeka. Oslobođenje Osijeka obilježeno je ulaskom hrvatsko-austrijske vojske u Osijek 1687. godine. Osmansko stanovništvo je u to vrijeme migriralo u susjednu Bosnu, tako da su u Osijeku ostali samo katolici. Zajedno s vojskom, u Osijek dolaze i isusovci koji se nastanjuju u velikoj Kasim-pašinoj džamiji te je počinju koristiti kao katoličku crkvu. Istovremeno, u Osijek dolazi franjevac iz Bača, o. Simone, čiji dolazak nije dobrodošao isusovcima. On se naselio u napuštenoj osmanskoj kući, a s obzirom na to da nije imao dozvolu da obližnju Sulejmanovu džamiju pretvori u crkvu poput isusovaca, odlučio je na blagdan Uzvišenja sv. Križa podići drveni Križ i oltar kako bi u blizini džamije, na ulici, mogao služiti misu. O. Simone uspostavio je franjevačko župno središte u Osijeku. Uspio je podići malu drvenu kapelicu kraj Sulejmanove džamije, no ona porastom vjerskih pridošlica, ubrzo postaje premalena. Iz tog razloga, franjevci pišu pismo molbe caru Leopoldu I. da im se pokloni zemljište za izgradnju franjevačke rezidencije i crkve. Poklonjeno im je traženo zemljište, a i sama džamija. Prvo je izgrađen samostan 1699. godine od strane franjevca o. Pavla. Samostan postaje formalnim useljenjem franjevaca 1705. godine. Nakon toga, o. Antun počinje podizati crkvu, a u tome su mu pomagali i vjernici.¹⁷

¹⁷ Cvekan, Paškal. Osječki franjevci. Osijek: P. Cvekan, 1987. (Slavonski Brod: Plamen). Str. 67. - 68.

Stara džamija sultana Sulejmana, izgrađena još u prvoj polovici 16. stoljeća, imala je veliki značaj jer je to bila jedina carska i prva džamija podignuta u osmanskom Osijeku. Sulejmanova džamija je podignuta nakon rušenja srednjovjekovne crkve sv. Trojstva, radi obnove opustošenog i ruševnog Osijeka. Stara carska džamija bila je građevina pravilnog i jednostavnog, kvadratnog tlocrta, manjih dimenzija sa ulaznim trijemom, orijentirana prema Meki te je bila pozicionirana na mjestu svetišta barokne franjevačke crkve. Minaret carske džamije se oslanjao na temelje glavnog pročelja prijašnjeg srednjovjekovnog sakralnog zdanja. Franjevci su Sulejmanovu džamiju adaptirali te koristili kao svoju privremenu franjevačku crkvu do izgradnje novog, monumentalnog baroknog sakralnog zdanja.¹⁸

Franjevci su s izgradnjom nove crkve započeli tri godine nakon izgradnje skromne samostanske rezidencije, točnije 1709. godine. Carska Sulejmanova džamija je porušena, a novo barokno crkveno zdanje je postavljeno na novoprobijenu ulicu koja je vodila od Novih vrata na jugu Tvrđe do srednjovjekovnog trga te je svjedočila baroknoj regulaciji Osijeka 18. stoljeća. Franjevačka crkva je imala značajan položaj u novom baroknom urbanističkom tkivu jer je ona, zajedno sa Novim vratima, predstavljala krajnju točku nove barokne urbanističke osi u Tvrđi te je vodila do jednog od glavnih gradskih trgova i okupljališta.¹⁹

Nova franjevačka crkva Uzvišenja sv. Križa posjeduje arhitektonsku tipologiju longitudinalnih jednodorskih dvoranskih crkvi zaključenih poligonalnim svetištem, što je jedna od najuobičajenijih tlocrtnih dispozicija baroknog razdoblja, a upravo to je rezultat suodnosa nove barokne regulacije urbanizma grada i utjecaja arhitektonskih obilježja prijašnje carske džamije. Crkva je orijentirana u smjeru istok-zapad, po uobičajenom načinu orijentiranja crkvi. Ulaskom u crkvu kroz zapadno pročelje nalazimo se u trotravejnom narteksu svodjenom češkim kapama iznad kojeg je smješten kor sa orguljama ograđen raskošnom baroknom ogradom. Narteks je proširen 1773. godine te se na njega na sjevernoj strani nadovezuje kapela Gospe Lurdske.²⁰ Pravokutno, bačvasto nadsvođeno, jednobrodno središnje tijelo crkve raščlanjeno je dvostrukim parom niša u kojima se nalaze bogati barokni oltari, a ono je od svetišta odvojeno distinktivnom pojasnicom koja se nastavlja

¹⁸ Uzelac, Zlatko. Franjevačka crkva Uzvišenja sv. Križa u Osijeku iz 1709. i njezin zvonik iz 1746., carski fortifikacijski inženjeri i sakralna arhitektura baroknih gradova-tvrđava. // Osječki zbornik Vol. 36, br. XX (2021): 9-37., str. 10. - 13. <https://hrcak.srce.hr/257865> (2024-07-10)

¹⁹ Isto, 19. str.

²⁰ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 225.

na plitke toskanske pilastre. Pravokutno tijelo prezbiterijske apside nastavlja se na trostrano zaključenu apsidu u kojoj se nalazi glavni oltar koji svojim bogatim baroknim oblikovanjem predstavlja vrhunac barokne opreme interijera crkve. Zid svetišta otvoren je parom pravokutnih vitrajnih prozora koji su zaključeni segmentno. Iza svetišta nalazi se i zidom odvojen vanjski deambulatorij. Uz sjeverni zid prezbiterijske apside izgrađen je barokni zvonik koji je izvorno bio zaključen lukovicom i dvostrukom lanternom, no ona je izgubljena te je zvonik danas zaključen jednostavnim četverostrano piramidalnim krovom. Zapadno uz toranj dograđena je sakristija, a ispod crkve se nalazi kripta u kojoj se izvršavao pokop do 1778. godine.

Eksterijer crkve je stilski vrlo jednostavno izveden, što je neobično za stil u kojem je ona izgrađena. Od pročelja se najviše ističe glatka površina zida sa pojednostavljenom, gotovo oskudnom arhitektonskom plastikom. Glavno, zapadno pročelje raščlanjeno je na dvije etaže. U donjem dijelu prve etaže nalazi se glavni ulaz u crkvu. Dvije kamene stube omogućuju prilaz pravokutnom portalu, omeđenom kamenim dovratnicima jednostavne barokne profilacije. Portal je zaključen kamenim prekinutim trokutnim zabatom nad kojim je postavljena mramorna ploča s natpisom godine početka gradnje crkve i njene posvete. Mramorna ploča je omeđena plitkim nišama s kipovima sv. Franje Asiškog i sv. Roka. U zoni iznad niša probijena su tri prozorska otvora koja osvjetljavaju pjevalište crkve. Donja je etaža zaključena vrlo istaknutim profiliranim razdjelnim vijencem. Druga etaža pročelja u svom je središnjem dijelu oblikovana plitkim pilastrima s istaknutim toskanskim kapitelima na bazama između kojih se nalazi pravokutni segmentno zaključeni prozor, segmentno zaključena niša te toskanski kapitel. Pilastri nose arhitrav nad kojim se nalazi istaknuti trokutni zabat. Središnja os gornje etaže pročelja flankirana je poluzabatnim konkavnim elementima sa vrlo blago naznačenim volutama na završecima.

Od bočnih pročelja crkve, vidljivo je samo južno pročelje. Gornja etaža je pravilno artikulirana pravokutnim prozorskim otvorima s plitko profiliranim kamenim prozorskim okvirima, dok je donja etaža artikulirana vrlo dubokim nišama te slijepim prozorima. Prepreku širenju franjevačkog samostana predstavljala je javna ulica Klanac. Naime, preko puta crkve nalazilo se zemljište vojne riznice. Franjevci su molili riznicu da im ustupi sjeverni dio svog zemljišta, no riznica je imala namjeru na tom mjestu podignuti oružanu te je molba franjevaca bila odbijena. Time su franjevci odlučili na dva mjesta presvoditi ulicu Klanac kako bi povezali različita krila svoje samostanske

rezidencije. Ti svodovi daju specifičan izgled urbanizmu i krajobraznoj arhitekturi stare barokne jezgre Osijeka.²¹

Pročelje apside vidljivo je iznad vanjskog deambulatorija odnosno samostanskog hodnika. Zidni plašt apside otvoren je parom segmentno zaključenih prozora te je naglašen parom kontrafora koji flankiraju kružni okvir plitke profilacije u središnjem dijelu apsidalnog zida. Niski dvoetažni zvonik crkve horizontalno je raščlanjen vrlo istaknutim i profiliranim razdjelnim i završnim vijencem, dok je dominantna vertikalna os zvonika pojačana snopovima pilastara s toskanskim kapitelima nad kojima se nalaze plitki fragmenti gređa te s pravokutnim lučno zaključenim prozorima i okulusima. Zvonik je nekoć bio zaključen lukovicom, međutim na njenom mjestu danas stoji šatorasto četverostrano krovište sa nadbiskupskim, odnosno lorenskim križem.

4.4. Crkva sv. Mihaela

Crkva sv. Mihaela smještena je na nekadašnjem jezuitskom trgu, današnjem trgu Jurja Križanića u Tvrđi. Crkva je reprezentativni primjer srednjoeuropske zrelobarokne sakralne arhitekture koja stilskom koherentnošću sa svojim okruženjem čini smislenu baroknu cjelinu unutar Tvrđe. Nalazi se u blizini nekadašnjeg isusovačkog kolegija te je podignuta na mjestu nekadašnje veličanstvene Kasimpasine džamije. Ispred crkve se nalazi i samostojeća skulptura s figurom svetca Ivana Nepomuka. Crkva pripada arhitektonskom tipu *wandpfeiler* crkvi te je građena kao crkva s dvotoranjskim pročeljem. Izgradnja crkve je trajala čak četiri desetljeća tijekom kojih je izvorni projekt crkve doživio mnoge preinake. Gradnja crkve je podijeljena na dvije bitne etape. Prva etapa gradnje započeta je 1725. godine te je do 1730. postignuta izgradnja svetišta i jednog dijela glavnog broda crkve. Druga etapa gradnje obilježena je izmjenom izvornog projekta prema kojem je nastavljena izgradnja crkve 1733. godine te proširenjem broda bočnim kapelama odvojenima *wandpfeiler*-ima, odnosno unutarnjim zidnim stupcima. Svod i kor su dovršeni do 1734. godine te je tada crkva započela s djelovanjem, bez obzira na njenu nedovršenost. Zvonici pročelja su također bili građeni u više navrata, a njihova je izgradnja trajala od 1741. godine do 1766. godine.²²

²¹ Plevnik, Božo. Nav. dj., str. 36.

²² Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 219.

Crkva sv. Mihaela je jednobrodna dvoranska longitudinalna građevina s poligonalno zaključenim svetištem koje je manjih dimenzija od broda crkve. Prostorne jedinice broda i svetišta su razdvojene polukružnim slavlukom. Dvotravejno tijelo broda je prošireno s dva para kapela koje su odvojene zidnim stupcima. Unutar kapela nalaze se svečani barokni oltari. Raščlamba broda i svetišta dodatno je naglašena prijelaznim travejem bez kapela vertikalno raščlanjenim lučno zaključenim nišama. Brod je nadsvođen križno-bačvasto, a podjela svoda je izvedena uporabom pojasnica. U zoni zidnih stupaca, pojasnice su udvostručene kako bi ih dodatno naglasile. Gređe odvaja zidni plašt broda od svoda, a zbog uporabe zidnih stupaca i visine kapela koju oni određuju, ono je prekinuto na mjestima kapela. Zidni stupci su artikulirani ugaonim pilastrima toskanskih kapitela koji nose spomenuto prekinuto višestruko profilirano gređe. Zidne površine kapela su otvorene lučnim prozorima. Osvjetljenje interijera crkve je još uvjetovano prozorima na koru te u svetištu. Na središnje tijelo broda nadovezuje se trotravejni narteks s križnim svodom te pročelni zvonici. Iz narteksa, u brod crkve se ulazi kroz središnji segmentno zaključeni lučni prolaz, odnosno kroz dva bočna polukružno zaključena luka. Nad narteksom se nalazi pjevalište kojem se pristupa spiralnim stubištem smještenim unutar tijela desnog pročelnog tornja. Pjevalište počiva na dva stupca te je bačvasto svođeno. Svetište je trostrano zaključeno, svođeno bačvastim svodom sa susvodnicama te otvoreno s tri lučno zaključena prozora. S desne i lijeve strane svetišta nalaze se portali bočnih sakristija. Zbog sakristija, svetište je upisano u tijelo crkve, ono nije vidljivo kao zaseban volumen izvana. Ispod crkve se nalazi kriptu kojoj je moguće pristupiti izvana.

Pročelje crkve, tzv. *Fenstergiebel* pročelje, vertikalno je određeno visokim zvonicima koji omeđuju središnji dio pročelja.²³ Pročelje se, poput ostatka crkve, također gradilo u više različitih faza, a završeno je 1766. godine.²⁴ Arhitektonska je plastika pročelja vrlo pravilno raspoređena te jednostavna. Zanimljiva i upadljiva je žuta boja pročelja jednako kao i velik broj prozorskih otvora kojima je artikuliran zidni plašt pročelja. Pročelje je podijeljeno na dvije etaže. Donja etaža je vertikalno raščlanjena na pet zasebnih ploha. Ta je raščlamba naglašena s pet pravokutnih prozora te dvostrukim visokim pilastrima na postamentima sa stiliziranim jonskim kapitelima. Središnje tri plohe pročelja naglašene su glavnim i bočnim portalima kojima se pristupa kamenim stubama. Portali su

²³ Horvat, Anđela. Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj. // Barok u Hrvatskoj / Horvat, Anđela; Matejčić, Radmila; Prijatelj, Krno. Zagreb: Liber [etc.], 1982. str. 45.

²⁴ Turkalj Podmanicki, Margareta; Katarina Horvat-Levaj. Nekadašnja isusovačka crkva sv. Mihovila u Osijeku srednjoeuropskom kontekstu. // Peristil 54, br. 1 (2011), str. 224. <https://hrcak.srce.hr/188761> (2024-07-23)

pravokutno zaključeni te su naglašeni jednostavnim dovratnicima i nadvratnicima. Glavni portal je izdvojen polikromiranom baroknom *rocaille* kartušom čiji oblik prati profilirani vijenac. Nad nadvratnicima bočnih portala nalaze se parovi triglifa koji nose jednostavan vijenac. Donja zona pročelja zaključena je arhitravom i istaknutim razdjelnim vijencem. Druga etaža pročelja ponavlja raščlambu donje etaže pročelja. Središnji dio je raščlanjen na tri plohe s tri segmentno zaključena prozora s profiliranim doprozornicima. Središnja ploha je omeđena pilastrima čiji kapiteli nose gređe i zabat kojim je zaključen središnji dio pročelja te je u zoni kapitela probijena okulusom. Bočne plohe su zaključene vijencem baroknih konkavnih linija. Vertikalna os zvonika naglašena je satom i dva prozora. Zvonici su omeđeni dvostrukim pilastrima koji nose gređe sa završnim vijencem te su zaključeni širokim i pomalo zdepastim limenim lukovicama s piramidalnim završetcima na kojima je postavljen stilizirani križ.

Zidni plašt bočnih pročelja artikuliran je plitkim pilastrima s dorskim kapitelima koji imitiraju raščlambu zidnih površina interijera crkve. Nad kapitelima se nalazi arhitrav u kojem se izmjenjuju motivi triglifa i rozete. Arhitrav je u zoni bočnih kapela prekinut profiliranim doprozornicima prozorskih otvora. Apsida je artikulirana poput bočnih pročelja crkve, s velikim redom pilastara s dorskim kapitelima te parom prozora koji omeđuju središnji okulus. Zidovi sakristija su izvana raščlanjeni pravokutnim prozorskim otvorima te pilastrima na bazama bez kapitela.

Crkva je nastala na području kojim je upravljala Habsburška Monarhija te svojom formom i oblikovanjem ukazuje da je građena u suprotnosti s istovremenim hrvatskim primjerima, odnosno pod utjecajem novih stilskih srednjoeuropskih struja.²⁵ Oblikovanje pročelja s jednostavnim, pravilnim i suzdržanim arhitektonskim elementima svjedoči o prelasku iz baroka u klasicizam.

²⁵ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 224.

4.5. Samostanska kapucinska crkva sv. Jakova

Samostanski kompleksi su se u razdoblju baroka većinski gradili unutar utvrda gradova, međutim postoji nemalen broj onih koji su bili podizani na tadašnjim periferijama grada, poput kapucinskog samostana sv. Jakova u Osijeku.²⁶

Kapucinski samostanski kompleks s crkvom sv. Jakova nalazi se u Gornjem gradu, u neposrednoj blizini osječkog glavnog trga u Kapucinskoj ulici. Kompleks se konstituirao početkom 18. stoljeća te predstavlja najranije sakralno zdanje na tom području Osijeka. Kapucinski kompleks tradicionalno je koncipiran kao samostan raščlanjen na tri različita krila s crkvom koja zatvara četvrto krilo. Krila samostana i crkve omeđuju pravokutni klaustar u unutrašnjosti kompleksa. Kapucini dolaze u Osijek 1703. godine na nagovor njemačkih oficira i doseljenika te im se tom prilikom u Gornjem gradu, tada gradskom predgrađu, daruje vlastelinsko imanje sa zidanim zdanjem i vrtom. Jakov von Eggendorff, ratni savjetnik i poručnik, koji je kapucinima darovao imanje također daje podignuti i prvu manju kapelicu posvećenu svetom Jakovu starijem. Između 1706. i 1710. se gradi kapucinski samostan, a između 1721. i 1723. godine je započeta gradnja crkve sv. Jakova koja je završena 1727. godine. Navodno su samostanski kompleksu u njegovoj cijelosti zidali talijanski arhitekti. Od građevinskih intervencija na samostanu ističe se sanacija samostana i crkve nakon požara 1751. godine pri kojem je stradalo krovništvo svetišta, sakristije i oratorija te toranj.²⁷

Crkva sv. Jakova građena je kao jednobrodno longitudinalno sakralno zdanje s pravokutno zaključenim svetištem koje je uže i niže od broda. Crkva je nepravilno orijentirana, u smjeru sjever-jug. Brod i svetište su svodeni bačvastim svodom s dubokim susvodnicama te su odvojeni istaknutim trijumfalnim lukom. Brod crkve je raščlanjen na dva traveja plitkim pilastrima. Ispod susvodnica, ispred trijumfalnog luka, u dubokim nišama se nalaze veliki pravokutni prozori zaključeni segmentnim lukom. Uz zapadni zid broda nalazi se kapela sa svečanim baroknim oltarom koja je posvećena Majci Božjoj te je nadsvođena bačvastim svodom s parom susvodnica. Svetište je glavnim oltarom podijeljeno na dio predviđen za redovnike te na dio predviđen za vjernike. Iznad ulaza u kapelu nalazi se pjevalište koje je izgrađeno u historicističkom stilu u 19. stoljeću, te je osvijetljeno pročelnim prozorima i okulusom. Svodovi sa susvodnicama te zidni plašt broda i svetišta crkve su

²⁶ Horvat, Anđela. Nav. dj. str. 110.

²⁷ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 211. - 212.

detaljno oslikani ikonografskim simbolima, religioznim temama te imitacijama barokne dekorativne plastike, a interijer je opremljen raskošnim baroknim namještajem, zajedno tvoreći svečanu i reprezentativnu baroknu cjelinu.

Glavno pročelje crkve je uvučeno u odnosu na ostatak zgrada u ulici i na taj način prekida njihov niz. Ispred crkve nalazi se manji dvorišni prostor u kojem se vrlo često okupljaju vjernici prilikom liturgijskog slavlja. Dvorište je od ulice odvojeno kamenom ogradom s rešetkama od kovanog željeza. Na rubove ograde postavljen je par kamenih skulptura u kontrapostu u prirodnoj veličini, tako označavajući ulaz u dvorište ispred pročelja crkve. S lijeve strane je postavljen kip sv. Franje Asiškog, a s desne kip sv. Ivana Nepomuka.²⁸ Pročelje je jednostavno koncipirano, istaknute je plošnosti te nije raščlanjeno na etaže. Vertikalna os pročelja naglašena je prozorskim osima. U donjem središnjem dijelu pročelja nalazi se pravokutni portal omeđen kamenim dovratnikom i nadvratnikom. Iznad portala postavljen je arhitrav s prekinutim zabatom unutar kojeg se nekoć nalazio isklesani kameni grb patrona crkve i samostana, baruna Petraša. Iznad prekinutog zabata u niši je postavljen mali kip sv. Franje iz 1901. godine.²⁹ Iznad zone portala u četiri reda se nižu prozorski okviri, uključujući dva pravokutna prozora te okulus koji osvjetljavaju pjevalište, zatim unutar trokutnog zabata kojim je zaključeno pročelje crkve dva manja pravokutna polukružno zaključena prozora te manji eliptoidni okulus. Dvostrešno krovništvo crkve prekriva brod i svetište nad kojim se nalazi manji toranj čija su pročelja raščlanjena prozorima te zaključena šatorastim krovom. Pročelje svetišta svojom raščlanjenošću prozorima ponavlja raspored glavnog pročelja crkve. Na zapadnom dijelu crkve, krovništvo svetišta je produženo, tako prekrivajući i sakristiju. Oblikovanje bočnih pročelja je također vrlo jednostavno, a ona su raščlanjena prozorima te plitko profiliranim okvirima.

Samostanski kompleks kapucina zajedno sa crkvom sv. Jakova je reprezentativan primjer arhitekture kapucinskog reda. Od novoizgrađenih sakralnih objekata, crkva sv. Jakova primjer je arhitektonskog tipa crkve koji je bio uobičajen u gradnji kapucinskih samostanskih crkvi te koji se rabio diljem Srednje Europe.³⁰

²⁸ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 212.

²⁹ Crtice iz povijesti samostana. URL: <https://www.kapucini-osijek1703.com/crtice-iz-povijesti/> (2024-05-09)

³⁰ Isto, str. 214.

4.6. Kapela sv. Roka u Gornjem gradu

Podizanje kasnobarokne gornjogradske zavjetne kapele sv. Roka svjedoči o značaju koji je njen titular imao u životu građana Osijeka, posebice nakon epidemija kuge koje su opustošile domove osječkih stanovnika. Kapela je podignuta na zahtjev stanovnika tijekom epidemije kuge 1741. godine. Pretpostavlja se da na mjestu sadašnje kapele postojala i ranija kapelica, najstarija osječka crkva, koja je uništena za vrijeme osmanske okupacije Osijeka, no to nije potvrđeno.³¹ Također se smatra da je kapela bila filijalna crkva gornjogradske župe, a da se u grobnoj kapelici sv. Petra i Pavla služila misa te da su te dvije kapele predstavljale središte socijalnog i vjerskog građanskog života. Nadalje, gornjogradska kapela sv. Roka je za vrijeme 18. stoljeća na blagdan sv. Roka, 16. kolovoza, sudjelovala zajedno sa donjogradskom kapelom sv. Roka u slavlju blagdanja njihovog titulara. Prema tome može se zaključiti da je ova kapela imala poseban značaj u baroknom Osijeku.³² Kapela je smještena na Solarskom trgu, u blizini glavnog osječkog trga te konkatedrale sv. Petra i Pavla. Glavno je pročelje orijentirano prema jednoj od najprometnijih ulica u Osijeku, Strossmayerovoj ulici, dok je svetište orijentirano prema rijeci Dravi.

Crkva je ograđena jednostavnom metalnom ogradom koja je prekinuta monumentalnim ulazom baroknih konveksnih linija na južnoj strani kapele. Taj se ulaz može interpretirati kao jedan od glavnih portala crkve, posebice jer je oblikovan u skladu s arhitekturom i plastikom pročelnog zvonika. U zoni ispod vijenca u plitkoj polukružno zaključenoj niši postavljen je pravokutni reljef s prikazom scene Pietà. Ispod reljefa nalazi se metalna ploča manjih dimenzija s natpisom za koji ne postoji kontekst.³³ Crkvi se može pristupiti ulaskom kroz bočne dvokrilne ulaze koji su se najvjerojatnije koristili kod procesijskih slavlja. Kraj glavnog pročelja nalazi se i raspelo na postamentu s natpisom.

Tlocrtna osnova kapele ukazuje da je ona pripada arhitektonskom tipu longitudinalne građevine. Preciznije, ona je jednobrodno zdanje zaključeno jednotravejnim trostranim svetištem jednake širine kao i trotravejni brod koji je nadsvođen češkim kapama. Svod kapele artikuliran je

³¹ Plevnik, Božo. Nav. dj., str. 68.

³² Pauk Sili, Irena. Kapela sv. Roka u Gornjem gradu u Osijeku. // Osječki zbornik Vol. 27, br. XX (2004): 145-155., str. 145. <https://hrcak.srce.hr/163556> (2024-07-12)

³³ Isto, str. 146.

pojasnicama koje se nastavljaju na gređe nošeno pilastrima toskanskih kapitela. Kontinuitet gređa zidnih ploha na određenim je mjestima prekinut prozorima. U tlocrtnoj osnovi vidljiva je i kvadratna baza dograđenog pročelnog zvonika.

Svod svetišta je raščlanjen susvodnicama koje su dodatno naglašene pojasnicama, dok je trostrana zidna površina raščlanjena parovima pilastara i gređem. Svod svetišta je otvoren velikim ovalnim okulusom. Brod je od svetišta odvojen slavolukom, a njegovi su zidovi raščlanjeni plitkim pilastrima s jednostavno profiliranim kapitelima. Ti su pilastri suprotnih zidnih površina spojeni pojasnicama. Između pilastara se nalaze pravokutni prozorski otvori. Iznad ulaza u kapelu nalazi se pjevalište nošeno parom stupova kojem je omogućen pristup spiralnim stepenicama. Unutrašnjost kapele opremljena je baroknim inventarom s klasicističkim naznakama, poput kipova izrađenih od drva koji su postavljeni na visoke postamente, oltarne slike s prikazima titulara crkve i Presvetog Trojstva s Blaženom Djevicom Marijom, luster, svijećnjaka itd. Na prostor svetišta nadovezuje se i sakristija. Ona je nadsvođena kupolastim svodom te joj je omogućen pristup kroz dva ulaza, jedan iz prostora svetišta, a drugi iz dvorišta kapele. Sakristija i zvonik dodatno su nadograđeni na izvorno tijelo kapele u drugoj fazi građevinskih intervencija između druge polovine 18. stoljeća i početka 19. stoljeća. Tada je kapela dobila i drveni kor s orguljama.³⁴

Glavnim pročeljem dominira impozantni zvonik kojim je naglašena vertikalna centralna os crkve. Zvonik je smješten ispred pročelja, a upravo se ovaj tip rješenja pročelja najviše odabirao za novoizgrađena ili nadograđena zdanja u stilu baroka u istočnoj Hrvatskoj. Zvonik je podijeljen na dvije etaže. Prva je etaža u donjem dijelu raščlanjena tri lučna otvora koja omogućuju pristup glavnom portalu crkve. Glavni portal je omeđen dovratnikom s bazama barokne profilacije koji nosi nadvratnik. Iznad nadvratnika nalazi se reljef s prikazom ležećeg okovanog sv. Roka. Iznad reljefa postavljen je profilirani konveksno izvedeni vijenac. Prednji dio zvonika je na svojim uglovima omeđen plitkim pilastrima s dorskim kapitelima. Ti pilastri nose arhitrav koji je u središnjem dijelu lučno potisnut u zonu friza dubokom polukružnom nišom. U niši se nalazi manji kip titulara kapele, sv. Roka. U zoni friza nad kapitelima pilastara nalaze se jednostavno izvedeni triglifi. Nad frizom nalazi se istaknuti razdjelni vijenac koji nosi atiku rastvorenu s okulusima sa sve tri strane zvonika. Atika je zaključena plitkim vijencem. Iznad atike nastavlja se gornja etaža zvonika u kojoj se ponavlja stilsko oblikovanje

³⁴ Pauk Sili, Irena. Nav. dj., str. 148. - 151.

prve etaže, međutim s preinakama. Njeni su uglovi također oblikovani plitkim pilastrima s jonskim kapitelima. Pilastru nose gređe koje je zaključeno profiliranim završnim vijencem. U središtu gređa, na sva četiri pročelja gornje etaže zvonika, postavljen je sat. Sat svojim oblikom prekida i potiskuje završni vijenac. Ispod svakog sata nalazi se pravokutni prozorski otvor zaključen segmentnim lukom. Zvonik je zaključen baroknom lukovicom s križem.

Bočna pročelja vertikalno su raščlanjena crvenim pilastrima na postamentima s uskim bijelim profiliranim kapitelima. Kapiteli nose polikromirano oslikano gređe koje kontinuirano obuhvaća zidni plašt bočnih pročelja i apside. Između pilastara nalaze se pravokutni prozori naglašeni crvenim prozorskim okvirima s baroknim uškama. Zidni plašt apside je oblikovan poput bočnih pročelja, a iznimka je ovalni okulus u središnjem dijelu vanjskog zida apside koji je na kapelu nadodan kasnijim građevinskim intervencijama.³⁵

4.7. Grobljanska kapela sv. Ane

Grobljanska kapela sv. Ane podignuta je na istoimenom gornjogradskom groblju. Radi velikog mortaliteta uzrokovanog epidemijom kuge groblje je najvjerojatnije započelo s radom 1739. godine te je tim povodom izgrađena kapela posvećena sv. Ani u baroknom arhitektonskom slogu s baroknom opremom interijera. Kapelica je jedan dio svoje povijesti bila zapuštena, sve do njenog blagoslova 1761. godine, a danas obnaša svoju svrhu, posebice za vrijeme kršćanskih blagdana.³⁶

Kapelica je prvotno na svome pročelju imala drveni toranj koji je kasnije uklonjen te je mjesto ustupio zidanom crkvenom tornju.³⁷ Tlocrt je kapele raščlanjen na jednobrodno glavno tijelo crkve zaključeno nižim trostranim svetištem manjih dimenzija te na pročelni jednotravejni zvonik. Jednoprostorni brod i poligonalno svetište su raščlanjeni zasebnim krovovima te su zaključeni jednostavnim stropom. Unutrašnjost kapele u kontekstu arhitektonske profilacije je vrlo jednostavna, bez osobite arhitektonske plastike.

Eksterijerom kapele dakako dominira manji barokni zvonik. On je raščlanjen na tri etaže istaknutim razdjelnim vijencima. Tijelo zvonika je dodano na glavno pročelje te zbog toga čak i ova

³⁵ Isto, str. 154.

³⁶ Turkalj Podmanicki, Margareta. Nav. dj., str. 218.

³⁷ Isto, str. 219.

manja crkva dobiva na baroknoj voluminoznosti. U zoni je portala zvonik trostruko lučno rastvoren, s time da četvrti lučno zaključen otvor predstavlja sami portal kapele. Druga i treća etaža zvonika su raščlanjene ovalnim i lučno zaključenim pravokutnim prozorima te su zaključene završnim vijencem na koji se nastavlja barokna lukovica sa stiliziranim križem na vrhu. Zvonik zauzima većinu površine pročelja koje je sa svake strane zvonika uokvireno jednostavnom arhitektonskom plastikom te zaključeno valovitim baroknim zabatom, što kapeli daje naznake barokne arhitektonske pokretnosti.

Bočna pročelja su jednostavno raščlanjena lezenama s vodoravnim spojnicama dodatno naglašenim konkavno izvedenim profilacijama. Prozori i sporedni portali na bočnim pročeljima i svetištu uokvireni su jednostavnim plitkim kamenim okvirima. Završni vijenac broda kapele kontinuirano obuhvaća i razgraničava prvu i drugu etažu zvonika. Kapelica je u karakterističnoj baroknoj žutoj boji, a arhitektonska plastika je naglašena bijelom bojom.

5. Zaključak

Detaljnim pregledom i analizom reprezentativnih sakralnih primjera baroknoga stila u Osijeku može se zaključiti da grad ima vrlo vrijednu i raznoliku arhitektonsku kulturnu baštinu. Nadalje, uočeni su određeni obrasci u oblikovanju pročelja i u tlocrtnim rješenjima crkvi. Sakralna arhitektura baroknog razdoblja u Osijeku u potpunosti pripada arhitektonskom tipu longitudinalnih crkvi. Pročelja crkava koja nemaju nadograđen zvonik ispred glavnog pročelja crkve, uglavnom su stilski vrlo jednostavno oblikovana, s malo arhitektonske plastike te učestalom uporabom prozorskih otvora za naglašavanje vertikalne osi zidnih površina crkve. Izuzetak je crkva sv. Mihaela čije prozorske osi svojom mnogobrojnošću naglašavaju longitudinalne osi glavnog dvoranjskog pročelja crkve. Crkve sa zvonikom ispred pročelja crkve imaju stilski bogato oblikovane zvonike, s izuzetkom grobljanske kapelice sv. Ane čije je jednostavno oblikovanje zvonika opravdano veličinom i namjenom kapele. Uočena su i jedinstvena arhitektonska rješenja *wandpfeiler* crkvi na primjeru crkve sv. Mihaela i Preslavnog Imena Marijinog koje u srednjoeuropskom kontekstu predstavljaju zrelobaroknu inačicu proizašlu iz ranobaroknih *wanpfeiler* crkvi.

Donjogradska i gornjogradska kapela sv. Roka svjedoče o važnosti toga sveca u životu Osječanina. Sv. Rok, kao najštovaniji svetac zaštitnik protiv kuge zasigurno je imao veliki značaj u Osijeku koji je zbog svojeg geografskog položaja bio podložan čestim izbijanjima te bolesti. U kontekstu 18. stoljeća kada su zabilježene najčešće epidemije, Osječani su svoje molitve usmjeravali sv. Roku kako bi ih zaštitio od smrtonosne bolesti, te su iz tog razloga izgrađene dvije zavjetne kapele i bogati monumentalni barokni spomenik kužnog pila posvećen Presvetom Trojstvu na kojemu se također javlja kip sv. Roka.

U osječkim župama u 19. stoljeću pojavila se potreba za podizanjem reprezentativnih sakralnih objekata, sto je uključivalo i grobljanske kapele. Podignute su čak tri historicističke grobljanske kapele, međutim kapela svete Ane ostala je u svojem izvornom baroknom obliku. Razlog toga je izgradnja nove monumentalne neogotičke gornjogradske župne crkve sv. Petra i Pavla u čiju su

izgradnju uložena velika financijska sredstva, stoga nije postojala mogućnost obnove i moderniziranja kapele sv. Ane.³⁸

Teške društveno-političke okolnosti prouzročene posljedicama osmanskog zauzimanja teritorija istočne Hrvatske bile su presudne za oblikovanje najbogatijeg kolektiva sakralne, ali i profane arhitekture čitave Slavonije čiji oblici i danas označavaju distinktivne točke grada.

³⁸ Damjanović, Dragan. Historicističke katoličke grobljanske kapele u Osijeku. // Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, br. 22 (2006): 155-179, str. 156. <https://hrcak.srce.hr/9896> (2024-07-15)

6. Literatura

Atalić, Bruno. Spomenik Presvetoga Trojstva u gradu Osijeku. // Acta medico-historica Adriatica 15, br. Supplement 1 (2017). Str. 83-98. <https://hrcak.srce.hr/191161>

Crtice iz povijesti samostana. URL: <https://www.kapucini-osijek1703.com/crtice-iz-povijesti/> (2024-05-09)

Damjanović, Dragan. Historicističke katoličke grobljanske kapele u Osijeku. // Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, br. 22 (2006): 155-179. <https://hrcak.srce.hr/9896> (2024-07-15)

Horvat, Anđela. Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj. // Barok u Hrvatskoj / Horvat, Anđela; Matejčić, Radmila; Prijatelj, Kruno. Zagreb: Liber [etc.], 1982. Podatak o stranicama poglavlja dopisati ovdje.

Mažuran, Ive. Od turskog do suvremenog Osijeka. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad: Poglavarstvo grad; Zagreb: Školska knjiga 1996. (Zagreb: Tiskara Meić)

Pauk Sili, Irena. Kapela sv. Roka u Gornjem gradu u Osijeku. // Osječki zbornik Vol. 27, br. XX (2004). str. 145-155. <https://hrcak.srce.hr/163556> (2024-07-12)

Plevnik, Božo. Stari Osijek. Osijek: Radničko sveučilište "Božidar Maslarić", I. C. Revija, 1987. (Zagreb: As-Tehnocentar)

Turkalj Podmanicki, Margareta. Barokna sakralna arhitektura Đakovačko-osječke nadbiskupije. Zagreb: ArTresor naklada; Institut za povijest umjetnosti, 2018.

Turkalj Podmanicki, Margareta; Katarina Horvat-Levaj. Nekadašnja isusovačka crkva sv. Mihovila u Osijeku u srednjoeuropskom kontekstu. // Peristil 54, br. 1 (2011), str. 223-233. <https://hrcak.srce.hr/188761> (2024-07-23)

Uzelac, Zlatko. Franjevačka crkva Uzvišenja sv. Križa u Osijeku iz 1709. i njezin zvonik iz 1746., carski fortifikacijski inženjeri i sakralna arhitektura baroknih gradova-tvrđava. // Osječki zbornik Vol. 36, br. XX (2021). Str. 9-37. <https://hrcak.srce.hr/257865> (2024-07-10)

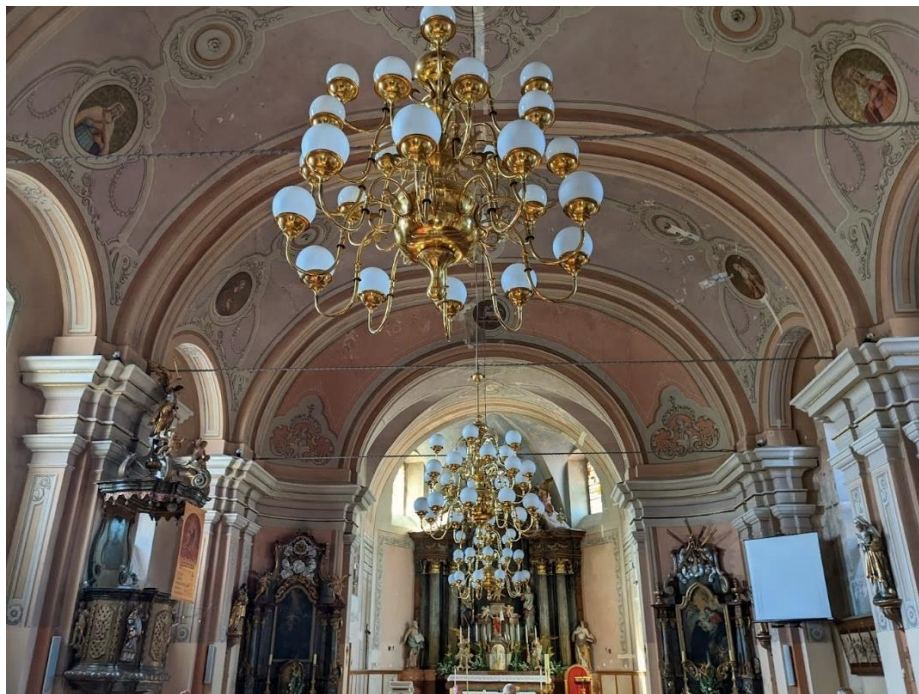
7. Slikovni prilozi

Slika 1. Fotografija glavnog pročelja crkve Preslavnog Imena Marijinog, foto: L. Ober

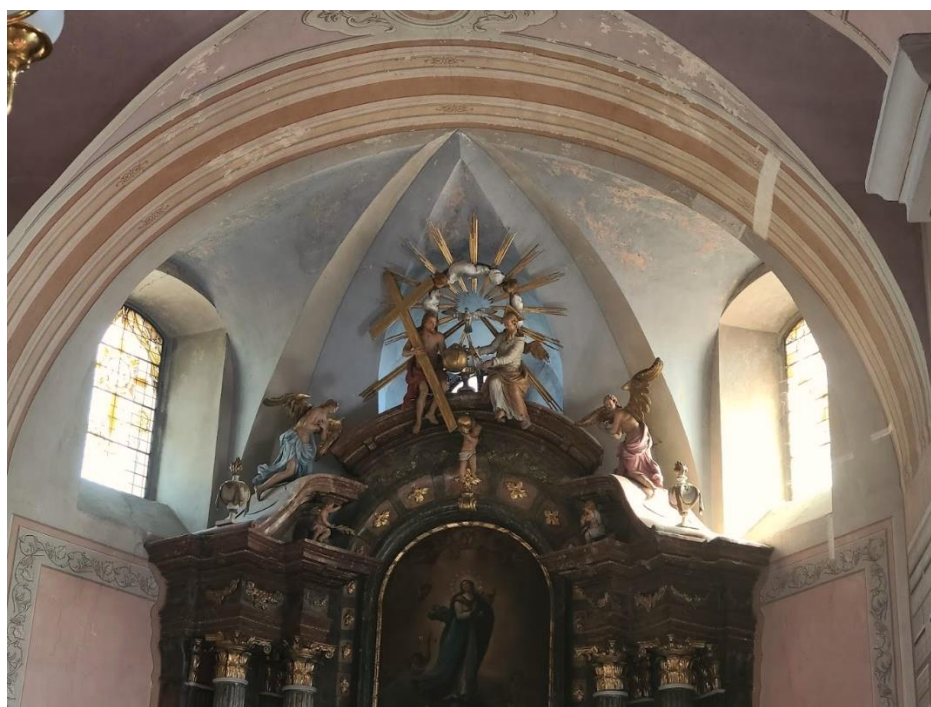

Slika 2. Fotografija zone glavnog portala crkve Preslavnog Imena Marijinog, foto: L. Ober

Slika 3. Fotografija unutrašnjosti crkve Preslavnog Imena Marijinog, izvor:

https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipME6rPrFt_5asQv7qyIrM10NhOW1HM9Y2jqOA5O=s1360-w1360-h1020

Slika 4. Fotografija unutrašnjeg zida apside crkve Preslavnog Imena Marijinog, izvor:

<https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipPdyLGL7-8tichKJILR1ZGyRAjnsUQ7kTngLLH1=s1360-w1360-h1020>

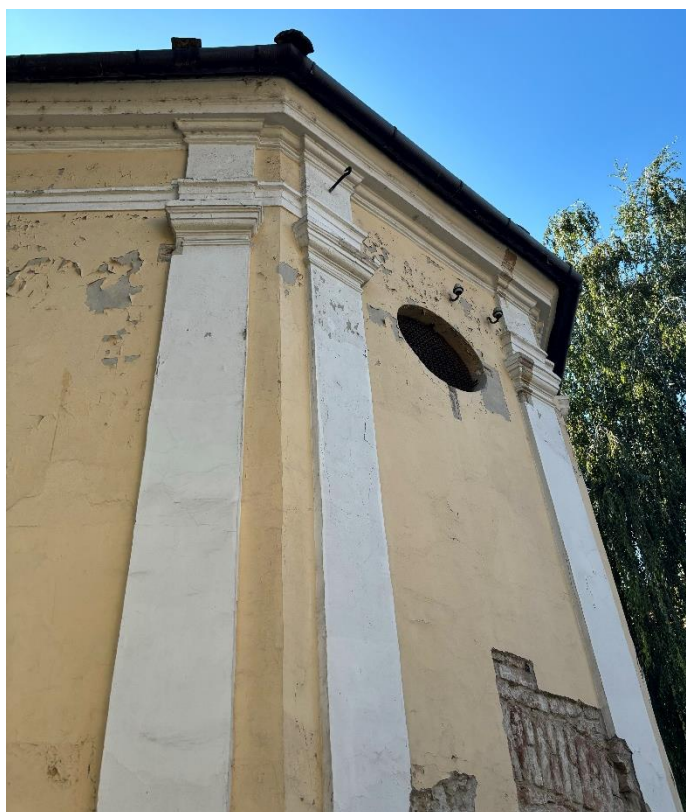
Slika 5. Fotografija glavnog pročelja kapele sv. Roka u Donjem gradu, foto: L. Ober

Slika 6. Fotografija kamene medaljonske kartuše s latinskim natpisom zahvale sv. Roku, foto: L. Ober

Slika 7. Fotografija bočnog pročelja kapele sv. Roka u Donjem gradu, foto: L. Ober

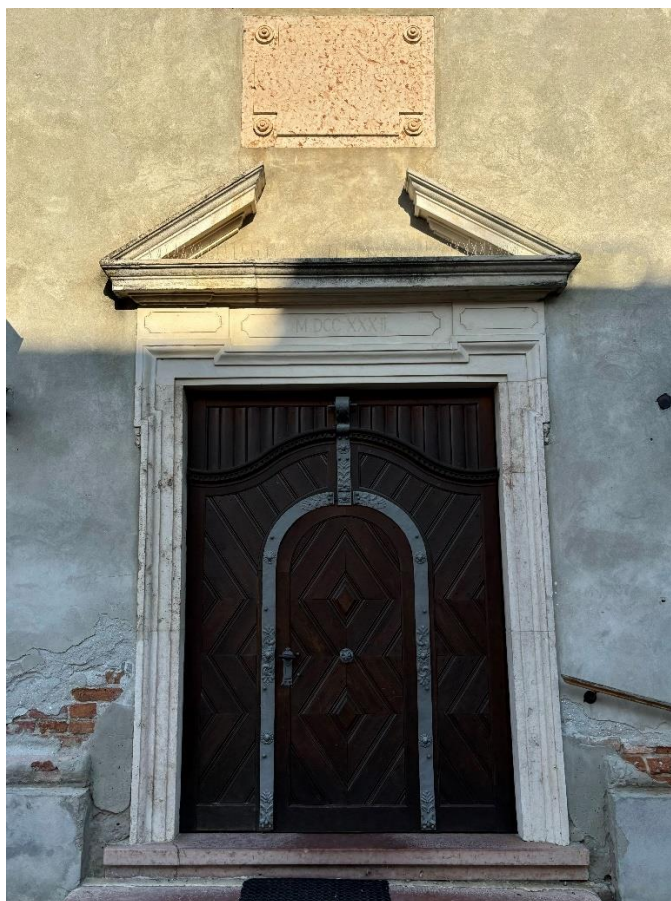
Slika 8. Fotografija pročelja apside kapele sv. Roka u Donjem gradu, foto: L. Ober

Slika 9. Fotografija baroknog kipa Blažene Djevice Marije s Djetetom ispred kapele sv. Roka u Donjem gradu, foto: L. Ober

Slika 10. Fotografija glavnog pročelja i zvonika crkve Uzvišenja sv. Križa, foto: L. Ober

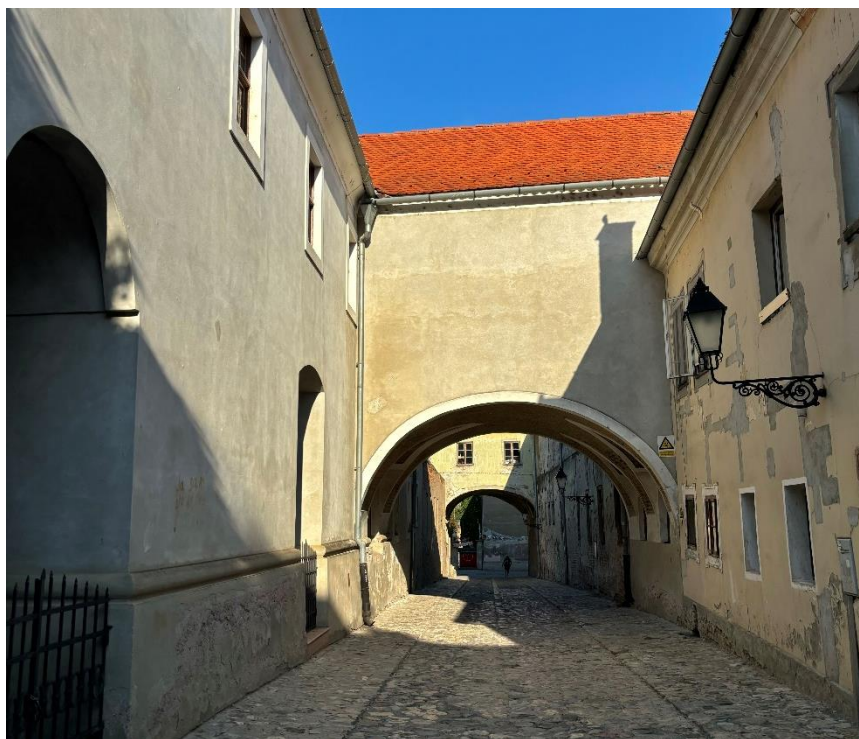
Slika 11. Fotografija glavnog portala crkve Uzvišenja sv. Križa, foto: L. Ober

Slika 12. i 13. Fotografije kipova sv. Franje Asiškog (lijevo) i sv. Roka (desno), foto: L. Ober

Slika 14. Fotografija niše južnog pročelja crkve Uzvišenja sv. Križa, foto: L. Ober

Slika 15. Fotografija svodova crkve Uzvišenja sv. Križa i samostana, foto: L. Ober

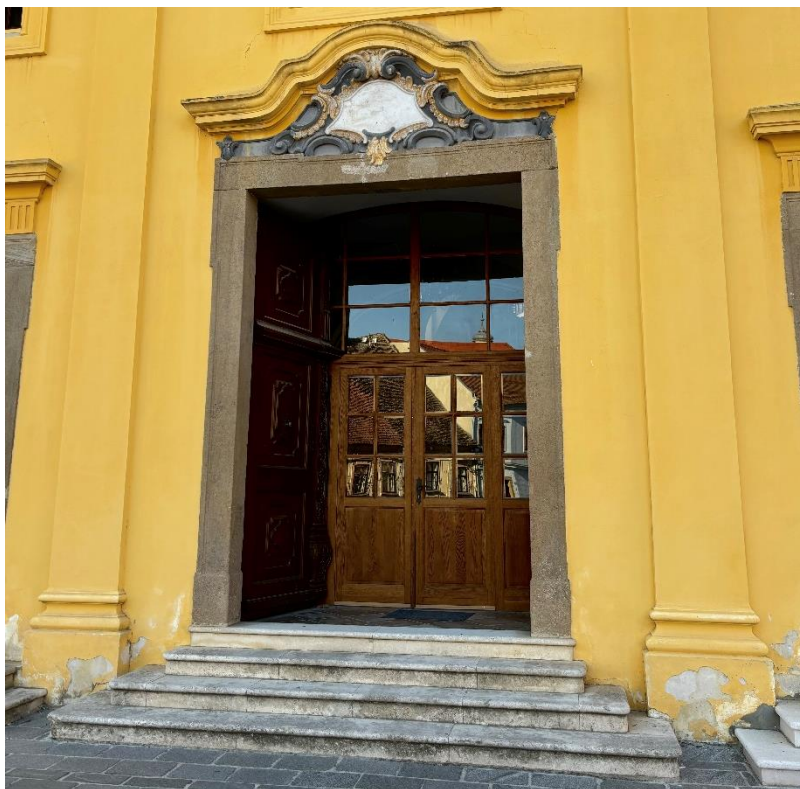

Slika 16. Fotografija interijera crkve Uzvišenja sv. Križa

izvor: https://franjevci.com/wp-content/uploads/2020/08/cropped-IMG_7817-scaled-3.jpg

Slika 17. Fotografija glavnog pročelja crkve sv. Mihaela, foto: L. Ober

Slika 18. Fotografija glavnog portala crkve sv. Mihaela, foto: L. Ober

Slika 19. Fotografija kipa sv. Ivana Nepomuka ispred crkve sv. Mihaela, foto: L. Ober

Slika 20. Fotografija interijera crkve sv. Mihaela, foto: Župa sv. Mihaela, Osijeka, izvor: https://scontent.fzag5-1.fna.fbcdn.net/v/t1.6435-9/132631736_2266598610150128_5687299569566213810_n.jpg?nc_cat=104&ccb=1-7&nc_sid=13d280&nc_ohc=rWYBU2vfFagQ7kNvgHroMOt&nc_ht=scontent.fzag5-1.fna&oh=00_AYDpkhfoZ_pQmGY-P_BFR1AnNYwISyLj7wfeX2kEStVsA&oe=67069894

Slika 21. Fotografija interijera crkve sv. Mihaela, izvor: https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipPdMuXiPCQ5qfO4v_XAkH2F9Eg3NF7htdOWT0iB=s1360-w1360-h1020

Slika 22. Fotografija glavnog pročelja kapucinske crkve sv. Jakova, izvor:
https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipOck71UW5azH6mGT5Os3sqFsKXiiB2F_kTvit2X=s1360-w1360-h1020

Slika 23. Fotografija kipa sv. Ivana Nepomuka ispred kapucinske crkve sv. Jakova, izvor: https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipNWxJAGIMSORSfqH43g6t4p2fV_xUkLu8l6u6tl=s1360-w1360-h1020

Slika 24. Fotografija kipa sv. Franje Asiškog ispred kapucinske crkve sv. Jakova, izvor: <https://lh5.googleusercontent.com/p/AF1QipO1xSYSc8hpemDU82k8fYTfhemfBR0UZJP9PxNG=w750-h1068-p-k-no>

Slika 25. Fotografija interijera kapucinske crkve sv. Jakova, izvor:
https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipMNv0u_50CRtGHqEgMMc6vScatQzbOSC4X5DB4u=s1360-w1360-h1020

Slika 26. Fotografija glavnog pročelja kapele sv. Roka u Gornjem gradu, izvor:
<https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipN-hjZiYeefCOVDJCR68slZYIHZUeNgmZBfrGCy=s1360-w1360-h1020-rw>

Slika 27. Fotografija zapadnog pročelja kapele sv. Roka u Gornjem gradu, izvor:
https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipOcewGBhTD5ntQvpAcHHEUnkFjXtZDouE_8xjeW=s1360-w1360-h1020-rw

Slika 28. Fotografija reljefa iznad glavnog portala kapele sv. Roka u Gornjem gradu, izvor:
<https://lh3.googleusercontent.com/p/AF1QipPUsNk356AoKYiVCGckhs6d2K1jBHU4zP9zoAXL=s1360-w1360-h1020-rw>

Slika 29. Fotografija glavnog pročelja grobljanske kapele sv. Ane, izvor: L. Ober

Slika 30. Fotografija sjevernog pročelja grobljanske kapele sv. Ane, izvor: L. Ober

Slika 31. Fotografija pročelja apside grobljanske kapele sv. Ane, foto: L. Ober